

Spis treści

1	Literatura	3
2	Język	3
2.1	Funkcje języka	3
2.2	Nauka o języku	3
2.3	Definicja	3
3	Alfabet	3
4	Słowo	3
4.1	Konkatenacja	4
4.2	Podsłowo	4
4.3	Długość słowa	4
4.4	Potęga słowa	4
4.5	Odbicie	4
5	Język	4
5.1	Konkatenacja języków	4
5.2	Potęga języka	5
5.3	Odbicie języka	5
5.4	Dzielenie słów	5
6	Domknięcie Kleenego	5
7	Automaty Regularne	5
7.1	Deterministyczne automaty skończone	6
7.1.1	Funkcja przejść	6
7.1.2	Rozszerzona funkcja przejść	6
7.1.3	Przykład	6
7.2	Niedeterministyczne automaty skończone	7
7.2.1	Rozszerzona funkcja przejść	7
7.2.2	Twierdzenie Scotta	8
7.2.3	Przekształcenie $\text{niedet} \rightarrow \text{det}$	8
7.3	Automaty z przejściem	9
7.3.1	Domknięcie stanu	10
7.3.2	Domknięcie zbioru stanów	10
7.3.3	Rozszerzona funkcja przejść	10
7.3.4	Przekształcenie $\epsilon \rightarrow \text{ndet}$	10
8	Wyrażenia regularne	10
8.1	Operacje	10
8.2	Przykłady	11
8.3	Tw. Kleenego	11
8.3.1	$w = u + v$	11
8.3.2	$w = uv$	11
8.3.3	$w = u^*$	11
9	Klasy języków	12
9.1	Języki regularne	12
9.1.1	Lemat o pompowaniu dla języków regularnych	12
9.1.2	Przechodniość regularności	13
9.2	Bezkontekstowe	13
9.2.1	Część wspólna języków bezkontekstowych	13
9.2.2	Lemat o pompowaniu dla języków bezkontekstowych	13
9.3	Kontekstowe	14
9.4	Rozpoznawane przez maszyny Turinga	14

10 Gramatyki	14
10.1 Wyprowadzanie słowa w jednym kroku	14
10.2 Wyprowadzanie słowa w wielu krokach	14
10.3 Język generowany przez gramatykę	14
10.3.1 Przykład prosty	14
10.3.2 Przykład złożony	14
10.3.3 Przykład prosty	15
10.3.4 Przykład złożony	15
10.4 Suma gramatyk	15
10.5 Rodzaje gramatyk	15
10.6 Gramatyki typu 3	15
10.6.1 Gramatyki Normalne typu 3	15
10.6.2 Gramatyki liniowe	15
10.7 Gramatyki bezkontekstowe	15
10.7.1 Problem należenia słowa pustego	16
10.7.2 Gramatyki normalne bezkontekstowe	16
10.7.3 Problem słowa	16
10.8 Gramatyki kontekstowe	17
10.9 Gramatyki ogólne	17
10.10Przekształcenie automatu na gramatykę	17
10.11Przekształcenie gramatyki na automat	17
11 Algorytmy	18
11.1 Problem	18
11.1.1 Problem rozstrzygalny	18
11.1.2 Problem pustości	18
11.1.3 Problem skończoności	18
11.1.4 Problem nieskończoności	19
11.1.5 Problem równości	19
11.2 Formalizm	19
11.3 Teza Churcha-Turinga	19
12 Automaty ze stosem	19
12.1 Konfiguracja	20
12.1.1 Bezpośrednia redukcja konfiguracji	20
12.1.2 Redukcja konfiguracji	20
12.2 Języki automatu ze stosem	20
12.3 Przykład	20
12.4 Deterministyczne automaty ze stosem	21
12.4.1 Klasa języków det CF	21
12.4.2 Właściwości języków det CF	21
13 Maszyny Turinga	21
13.1 Modele maszyny Turinga	21
13.2 Konfiguracja maszyny Turinga	21
13.3 Język akceptowany przez maszynę Turinga	22
13.4 Rozstrzygalność	22
13.5 Maszyna Turinga niedeterministyczna	22
14 Złożoność obliczeniowa	22
14.1 Notacja O	22
14.2 Klasa TIME	22
14.3 Redukowalność wielomianowa	23
14.4 Klasa P	23
14.5 Klasa NP	23
14.5.1 Klasa NP-trudna	23
14.5.2 Klasa NP-zupełna	23

1 Literatura

- J.E. Hopcroft "Wprowadzenie do teorii automatów i obliczeń"
- M. Sipser "Wprowadzenie do teorii obliczeń"
- G.E. Revesz "Introduction to formal languages"
- H.R. Lewin, Papadimitriou "Elements of the Theory of Computation"

2 Język

$$\infty \text{ zdań} + n \text{ reguł} = \text{język}$$

2.1 Funkcje języka

1. Poznawcza
2. Społeczna
3. Ekspresywna

2.2 Nauka o języku

1. syntaktyka - budowa
2. semantyka - co znaczy?
3. pragmatyka - jak się używa?

Przykład: $2 + 3 \cdot 4$: różna semantyka $\rightarrow$ wieloznaczność syntaktyczna

2.3 Definicja

Język składa się z gramatyk i automatów. Gramatyka generuje język, automat rozpoznaje język.

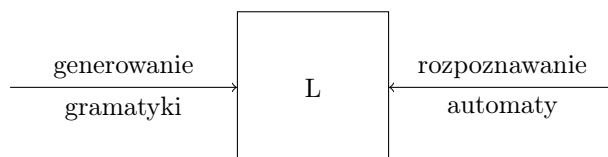

Diagram 1: Ilustracja relacji języków, automatów i gramatyk

3 Alfabet

Alfabet to zbiór atomowych dozwolonych symboli. Przykład: $\{a, b, c, d\}$

4 Słowo

Słowo to skończony ciąg symboli nad alfabetem.

- ε - słowo puste
- $\{K, L, O, P, S\} \neq "KLOPS"$, ponieważ słowa mają dodane znaczenie, w postaci tego do którego języka należą.

4.1 Konkatenacja

- Dla $P = a_1 \dots a_n$ i $Q = b_1 \dots b_n$, to $PQ = a_1 \dots a_n b_1 \dots b_n$
- $P\epsilon = P$
- $\epsilon\epsilon = \epsilon$

4.2 Podśłowo

- $P = Q_1|Q|Q_2$
- $Q \subset P$

4.3 Długość słowa

- $|\epsilon| = 0$
- $|Pa| = |P| + 1$
- $|PQ| = |P| + |Q|$

4.4 Potęga słowa

- $P^0 = \epsilon$
- $P^{n+1} = P^n P$

4.5 Odbicie

- $\epsilon^{-1} = \epsilon$
- $(Pa)^{-1} = aP^{-1}$

5 Język

Zbiór dozwolonych słów nad alfabetem.

- V^* - zbiór wszystkich języków
- $V^+ = V^* \setminus \{\epsilon\}$
- $L \in V^*$
- $\{a, ab\} \neq \{\epsilon, a, ab\}$ ponieważ inaczej operacje na językach by nie działały

5.1 Konkatenacja języków

$$L_1 = \{a, aa\}, L_2 = \{b, aba\}, L_1 L_2 = \{ab, aaba, aab, aaaba\}$$

$L_2 \backslash L_1$	a	aa
b	ab	aab
aba	aaba	aaaba

Tabela 1: Tabela konkatenacji języków L_1 i L_2

$|L_1 L_2| \leq |L_1| \cdot |L_2|$ bo ϵ wszystko psuje.

$$L_1 = \{a^n : n \geq 0\}, L_2 = \{b^n : n \geq 0\}, L_1 L_2 = \{a^n b^m : n, m \geq 0\}$$

5.2 Potęga języka

$$L = \{a, ab\}, L^0 = \{\epsilon\}, L^1 = \{a, ab\}, L^2 = L \cdot L$$

Potęgowanie na językach jest dziwne

$$L = \{a^n : n \geq 0\}, L^2 = \{a^n a^m : a, m \geq 0\} = \{a^n : a \geq 0\} = L$$

Potęgowanie języku **nie** zwiększyło mocy

$$L = \{a^n : n > 0\}, L^2 = \{a^n a^m : a, m > 0\} = L \setminus \{a\} = \{a^n : n > 1\}$$

Potęgowanie języku **zmniejszyło** moc

5.3 Odbicie języka

$$L^{-1} = \{P^{-1} : P \in L\}$$

5.4 Dzielenie słów

$P \in L^n \rightarrow$ można podzielić P na n (niekoniecznie różnych) słów

$$L = \{a, ab\}, "aabababab" \in L^n, n = ?$$

Jest to problem wykładniczy, który wymaga stworzenia drzewa różnych możliwości.

6 Domknięcie Kleenego

$$L^* = \bigcup_{n \geq 0} L^n$$

$$L^+ = \bigcup_{n \geq 1} L^n$$

$$L_1 = \{a\}, L_1^* = \{a^n : n \geq 0\}, L_1^+ = \{a^n : n > 0\}$$

$$L_2 = \{\epsilon, a\}, L_2^* = \{a^n : n \geq 0\} = L_2^+$$

$L = \{aa, ab, ba, bb\}, L^* = \{P \in \{a, b\}^* : 2 \mid |P|\} =$ wszystkie słowa nad alfabetem a, b o parzystej długości

- $L^+ \subset L^*$
- $\epsilon \in L \rightarrow L^+ = L^*$
- $(L^*)^* = L^*$
- $L_1 \subset L_2 \rightarrow L_1^* \subset L_2^*$

$$L = \{a^n : n > 1\}, L^1 \neq L^2, L^* = L$$

7 Automaty Regularne

- nieskończona taśma
- rejestry
- w każdym rejestrze symbol z alfabetu T
- głowica, która porusza się od lewej do prawej po rejestrach taśmy, aż do momentu, kiedy napotka pusty rejestr. Głowica zawsze jest w jednym ze stanów z zbioru stanów

7.1 Deterministyczne automaty skończone

Automat skończenie stanowy jest uporządkowaną piątką

$$\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, q_0, H \rangle$$

- K zbiór stanów
- T alfabet - symbole z tego alfabetu znajdują się w rejestrach
- $\delta : K \times T \rightarrow K$ funkcja przejścia automatu
- q_0 stan początkowy automatu
- H zbiór stanów akceptowalnych/końcowych

7.1.1 Funkcja przejść

Zbiory K i T są skończone, co oznacza, że funkcję δ można przedstawić w formie tabelki. Przykład:

$$K = \{q_0, q_1, q_2\}, T = \{a, b\}, H = \{q_2\}$$

$$\delta : K \times T \rightarrow K$$

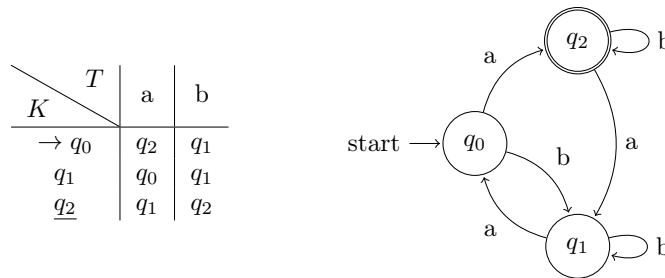

Diagram 2: Tabela konkatencji języków L_1 i L_2 oraz graf przejść automatu

7.1.2 Rozszerzona funkcja przejść

$$\hat{\delta} : K \times T^* \rightarrow K$$

- $\hat{\delta}(q, \epsilon) = q$
- $\hat{\delta}(q, Pa) = \delta(\hat{\delta}(q, P), a)$

$$L(\mathfrak{A}) = \{P \in T^* : \hat{\delta}(q_0, P) \in H\}$$

7.1.3 Przykład

Narysuj diagram przejścia deterministycznego automatu skończenie stanowego $\mathfrak{A}$ w którym $T = \{0, 1\}$, $P \in L(\mathfrak{A})$ wtedy i tylko wtedy gdy w P występuje na pierwszym od końca miejscu.

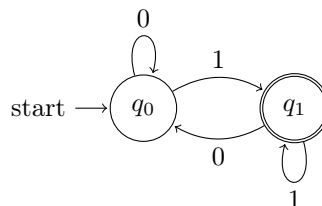

Diagram 3: Diagram przejścia automatu do wykrywania 1 na pierwszym miejscu od końca

Narysuj diagram przejścia deterministycznego automatu skończenie stanowego $\mathfrak{A}$ w którym $T = \{0, 1\}$, $P \in L(\mathfrak{A})$ wtedy i tylko wtedy gdy w P występuje na drugim miejscu od końca 1.

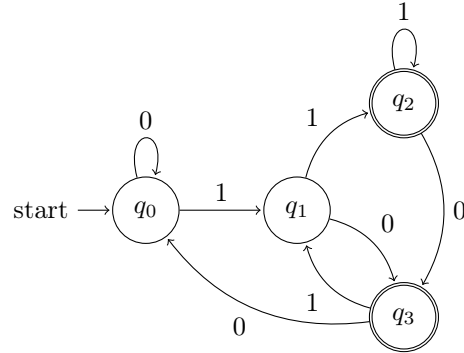

Diagram 4: Diagram przejścia automatu do wykrywania 1 na drugim miejscu od końca

Widać na diagramie 4 wprost zależność że w zależności od miejsca od końca na którym ma być jeden rośnie ilość stanów. Ilość stanów maszyny $|K|$ do wykrywania 1 na n -tym miejscu od końca można wyrazić w następujący sposób: $|K| = 2^n$

7.2 Niedeterministyczne automaty skończone

- zamiast jednego stanu początkowego jest zbiór stanów początkowych
- niedeterministyczna funkcja przejścia, która zwraca zbiór wyjściowych stanów

$$\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, Q_0, H \rangle$$

gdzie oznaczenia są identyczne jak dla deterministycznego automatu z dwoma różnicami:

- $\delta : K \times T \rightarrow \mathcal{P}(K)$ funkcja przejścia automatu
- Q_0 zbiór stanów początkowych automatu

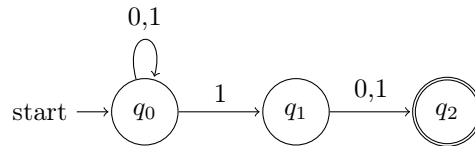

Diagram 5: Niedeterministyczna wersja automatu $\mathfrak{A}$ z rysunku 4

Jak widać zamiast 4 stanów potrzeba tylko 3, to dlatego, że dla wersji niedeterministycznej $|K| = n + 1$

7.2.1 Rozszerzona funkcja przejść

$$\hat{\delta} : \mathcal{P}(K) \times T^* \rightarrow \mathcal{P}(K)$$

- $\hat{\delta}(A, \epsilon) = A$
- $\hat{\delta}(A, Pa) = \bigcup_{q \in \hat{\delta}(A, P)} \delta(q, a)$

$$\hat{\delta}(\{p\}, a) = \delta(p, a)$$

$$L(\mathfrak{A}) = \{P \in T^* : \hat{\delta}(Q_0, P) \cap H \neq \emptyset\}$$

7.2.2 Twierdzenie Scotta

- każdy **niedeterministyczny** automat skończony można zastąpić równoważnym deterministycznym automatem skończonym

$$\mathfrak{L}_{ndet} \subset \mathfrak{L}_{det}$$

- każdy deterministyczny automat skończony można zastąpić równoważnym **niedeterministycznym** automatem skończonym

$$\mathfrak{L}_{det} \subset \mathfrak{L}_{ndet}$$

- liczba stanów automatu deterministycznego jest wykładnicza w stosunku do liczby stanów automatu niedeterministycznego

$$\mathfrak{L}_{det} = \mathfrak{L}_{ndet}$$

Zatem co nam daje niedeterministyczność? Przede wszystkim prostotę, ale kosztem wykładniczej złożoności.

Narysuj diagram przejścia deterministycznego automatu skończenie stanowego $\mathfrak{A}$ w którym $T = \{a\}$, $P \in L(\mathfrak{A})$ wtedy i tylko wtedy gdy $(2||P|) \vee (3||P|)$.

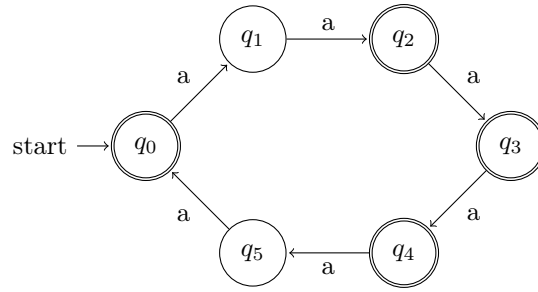

Diagram 6: Diagram przejścia automatu do wykrywania słów o długości podzielnej przez 2 lub 3

Jak widzimy na diagramie 6 przyjmuje postać cyklu o okresie 6, ponieważ $NWW(3, 2) = 6$. Problem z diagramami deterministycznym się pojawia dla wyższych liczb, np.: 7 i 5, wtedy $NWW(7, 5) = 35$. Zatem narysujmy diagram niedeterministyczny 7.

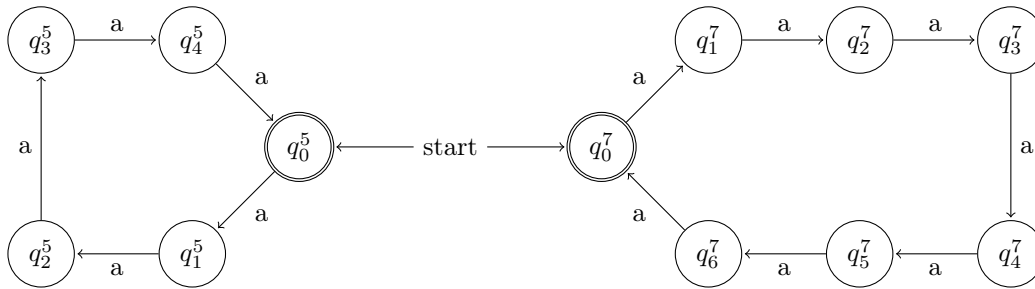

Diagram 7: Diagram przejścia automatu ndet do wykrywania słów o długości podzielnej przez 5 lub 7

Jako, że automaty niedeterministyczne pozwalają na kilka stanów początkowych, to tworzymy diagram niespójny, który w zależności od tego czy $|P|$ jest podzielne przez 5 czy 7 przechodzi do odpowiedniego pod-automatu. Najłatwiej to można sobie wyobrazić jako dwa równoległe automaty z alternatywą na koniec.

7.2.3 Przekształcenie $ndet \rightarrow det$

$$\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, Q_0, H \rangle$$

$$\mathfrak{A}' = \langle K', T', \delta', q'_0, H' \rangle$$

$$L(\mathfrak{A}) = L(\mathfrak{A}')$$

- $T' = T$ bo nie ma sensu zmieniać taśmy
- $K' = P(K)$ **Wykładniczy wzrost liczby stanów**
w przekształceniu będziemy używać systemu etykiet (konstrukcja potęgowa) aby zamieniać zbiory stanów na pojedyncze stany

$$\{q_0, q_1\} = q^{01}$$

$$P(K) = \{q^\emptyset, q^1, q^0, q^{10}, \dots\}$$

- $q'_0 = Q_0$ - stan odpowiadający zbiorowi stanów początkowych
- $H' = \{A \in K' : A \cap H \neq \emptyset\}$
- $\delta'(A, a) = \bigcup_{q \in A} \delta(q, a)$

Dla automatu 5 zbudujemy równoważny automat deterministyczny. Korzystając z powyższych zasad otrzymujemy:

- $K' = P(K) = \{\emptyset, \{q_0\}, \dots, \{q_1, q_2\}, \{q_0, q_1, q_2\}\} = \{q^\emptyset, q^0, \dots, q^{12}, q^{012}\}$
- $H' = \{q^2, q^{12}, q^{02}, q^{012}\}$
- $q'_0 = \{q_0\} = q^0$

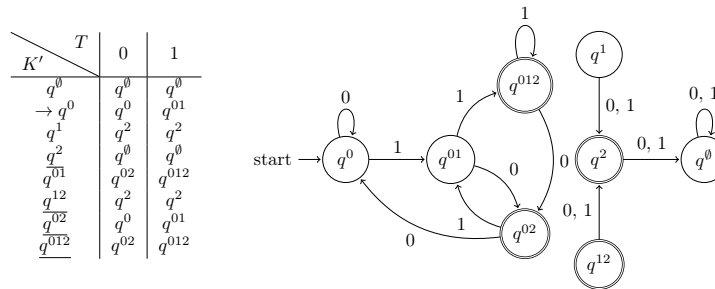

Diagram 8: Zdeterminizowany automat z rysunku 5 i jego tabela przejść

Jak widać na diagramie 8 liczba stanów wzrosła z 3 do 8, co jest zgodne z przewidywaniami. Jednocześnie widać, że diagram 4 zawiera się w diagramie 8, co niekoniecznie oznacza, że są sobie równoważne, lecz jako, że stany dodatkowe są nieosiągalne to te dwa automaty są równoważne. **Nie zawsze równoważność automatów będzie tak oczywista.**

7.3 Automaty z przejściem

Co jeśli moglibyśmy zmienić stan ale nie ruszyć głowicy? Wtedy mamy do czynienia z automatem z przejściem.

$$\epsilon \in T, \epsilon = \text{nie ruszaj głowicy automatu}$$

$$\delta : K \times (T \cup \{\epsilon\}) \rightarrow P(K)$$

Każdy automat z przejściem jest niedeterministyczny

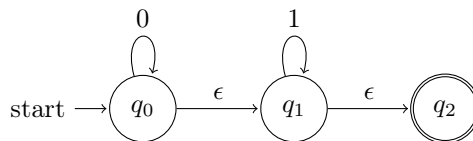

Diagram 9: Automat z przejściem

Automat przedstawiony na rysunku 9 akceptuje języki o następującej postaci $L(\mathcal{A}) = \{0^n 1^m 2^k : n, m, k \geq 0\}$. **Nie istnieją różne epsilony:** $00\epsilon 1\epsilon 222 = 00122$

7.3.1 Domknięcie stanu

$E(q)$ = zbiór stanów osiągalnych z q przez dowolną liczbę epsilonów

1. $q \in E(q)$
2. $r \in E(q) \wedge p \in \delta(r, \epsilon) \rightarrow p \in E(q)$

7.3.2 Domknięcie zbioru stanów

$$E(A) = \bigcup_{q \in A} E(q)$$

7.3.3 Rozszerzona funkcja przejść

$$\hat{\delta}: P(K) \times T^* \rightarrow P(K)$$

- $\hat{\delta}(A, \epsilon) = E(A)$
- $\hat{\delta}(A, Pa) = \bigcup_{q \in \hat{\delta}(A, P)} E(\delta(q, a))$

7.3.4 Przekształcenie $\epsilon \rightarrow \text{ndet}$

$$\mathfrak{A}' = \langle K', T', \delta', Q'_0, H' \rangle$$

$$T' = T, K' = K, H' = H, Q'_0 = E(Q_0), \delta'(A, a) = E(\delta(q, a))$$

$$\mathfrak{L}_{\text{ndet}} = \mathfrak{L}_\epsilon = \mathfrak{L}_{\text{det}}$$

δ_ϵ	a	b	ϵ	$\Rightarrow$	δ_{ndet}	a	b
$\rightarrow q_0$	$\emptyset$	$\{q_1\}$	$\{q_2\}$		$\rightarrow q_0$	$E(\emptyset) = \emptyset$	$\{q_1\}$
q_1	$\{q_1, q_2\}$	$\{q_2\}$	$\emptyset$		q_1	$\{q_1, q_2\}$	$\{q_2\}$
$\underline{q_2}$	$\{q_0\}$	$\emptyset$	$\emptyset$		$\rightarrow \underline{q_2}$	$E(\{q_0\}) = \{q_0, q_2\}$	$\emptyset$

Diagram 10: Przekształcenie automatu z przejściem na niedeterministyczny

8 Wyrażenia regularne

$\text{Reg}(V)$ = zbiór wyrażeń regularnych nad alfabetem V

- $\epsilon \in \text{Reg}(V)$
- $e \in \text{Reg}(V)$
- $a \in V \rightarrow a \in \text{Reg}(V)$
- $u, v \in \text{Reg}(V) \rightarrow (u + v), (u \cdot v), (u^*) \in \text{Reg}(V)$

8.1 Operacje

W kolejności od najwyższego priorytetu do najniższego

1. $P \in \text{Reg}(V) \rightarrow L(P) \neq \emptyset$
2. $L(u^*) = (L(u))^*$
3. $L(uv) = L(u) \cdot L(v)$
4. $L(u + v) = L(u) \cup L(v)$
5. $L(u) = \{u\}$

8.2 Przykłady

$$L(ba^*) = \{ba^n : n \geq 0\}$$

$$L(ba^*) = L(b)L(a^*) = \{b\} \cdot (L(a))^* = \{b\} \cdot \{a\}^* = \{ba^n : n \geq 0\}$$

$L((a+b)^*ab(a+b)^*)$ - wszystkie słowa nad alfabetem $\{a, b\}$ zaczynające się od a i kończące się b

8.3 Tw. Kleenego

$$\forall_{v \in \text{Reg}(V)} L(v) \subset \mathfrak{L}_{det}$$

Każdy język generowany przez wyrażenie regularne jest językiem akceptowanym przez automat skończony. Dowód opiera się na konstrukcji automatu ϵ odpowiadającego operatorowi wyrażenia regularnego.

8.3.1 $w = u + v$

$$L(u + v) = L(u) \cup L(v)$$

$$L(u) = L(\mathfrak{A}_u), L(v) = L(\mathfrak{A}_v)$$

$$L(\mathfrak{A}) = L(\mathfrak{A}_u) \cup L(\mathfrak{A}_v)$$

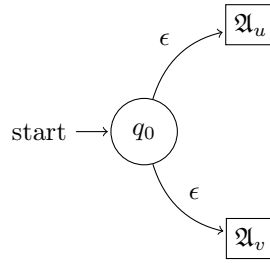

Diagram 11: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego $u + v$

8.3.2 $w = uv$

$$L(uv) = L(u) \cdot L(v)$$

$$L(u) = L(\mathfrak{A}_u), L(v) = L(\mathfrak{A}_v)$$

$$L(\mathfrak{A}) = L(\mathfrak{A}_u) \cdot L(\mathfrak{A}_v)$$

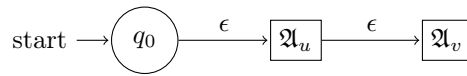

Diagram 12: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego uv

8.3.3 $w = u^*$

$$L(u^*) = (L(u))^*$$

$$L(u) = L(\mathfrak{A}_u)$$

$$L(\mathfrak{A}) = (L(\mathfrak{A}_u))^*$$

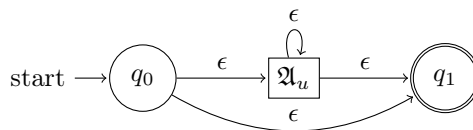

Diagram 13: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego u^*

9 Klasy języków

Języki w zależności od swoich właściwości można podzielić na klasy. Z reguły języki dzielimy na klasy w zależności od tego co jest konieczne do ich rozpoznania i generowania.

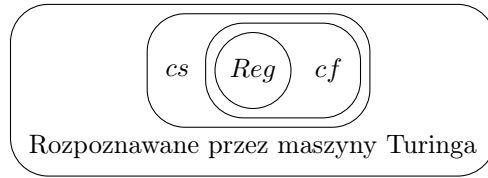

Diagram 14: Nadzbiory języków regularnych

Każda klasa języków ma odpowiadającą klasę automatów, oraz gramatyk.

$$L(G_n) = \mathcal{L}_n = L(\mathfrak{A}_n)$$

9.1 Języki regularne

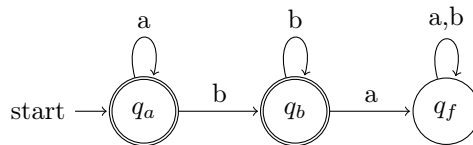

Diagram 15: Konstrukcja automatu deterministycznego dla języka $L(a^*b^*)$

Język regularny to język akceptowany przez wyrażenie regularne, czyli język akceptowany przez automat skończony.

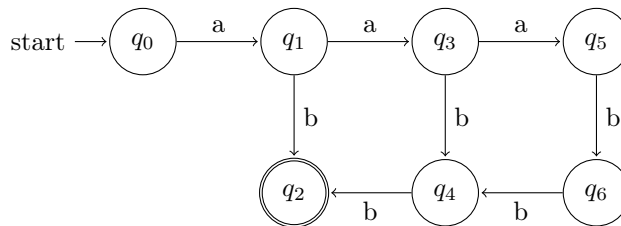

Diagram 16: Konstrukcja automatu akceptującego język $L = \{a^n b^n : 1 \leq n \leq 3\}$ bez śmietnika

Czy można zapisać automat deterministyczny (lub nie) skończenie stanowy, akceptujący język $L = \{a^n b^n : n \geq 1\}$?

Nie da się, ponieważ wymagałoby to nieskończonej ilości stanów. Zatem język L nie jest językiem regularnym.

9.1.1 Lemat o pompowaniu dla języków regularnych

Służy do dowodzenia, że język **nie** jest regularny.

Jeżeli $L = L(\mathfrak{A})$

to: istnieje $k \geq 0$, taki, że każde słowo $P \in L$ o długości $|P| \geq k$ można zapisać jako $P = XYZ$, spełniające warunki:

- $Y \neq \epsilon$
- $|XY| \leq k$
- $\forall_{i \geq 0} XY^i Z \in L$

Parafrazując: jeśli język jest regularny, to nie ma w nim słowa, którego nie mógłbyś podzielić na trzy części, takie, że środkowa część jest powtarzalna.

Lemat o pompowaniu jest warunkiem koniecznym ale nie wystarczającym. To oznacza, że wszystkie języki regularne spełniają warunek lematu o pompowaniu, ale nie wszystkie języki spełniający warunek lematu o pompowaniu są regularne. Warunkiem dostatecznym jest zdefiniowanie automatu skończonego stanowego akceptującego język.

Przykład zgodny

Dlaczego język $L = \{a^n b^m : n, m \geq 1\}$ jest regularny?

- $k > 2, P \in L$
- $|P| \geq k \rightarrow n + m \geq k$
- $P = a^{n-x} a^x b^m$ czyli $P = XYZ$ gdzie $X = a^{n-x}, Y = a^x, Z = b^m$
- $n - x + x < k \leftrightarrow |XY| \leq k$
- dla $i \geq 0$ $XY^i Z = a^{n-x} a^{xi} b^m = a^{n+x(i-1)} b^m$, co jak widzimy jest w języku L

Przykład niezgodny

Dlaczego język $L = \{a^n b^n : n \geq 1\}$ nie jest regularny?

- $k > 2, P \in L$
- $|P| \geq k \rightarrow 2n \geq k$
- $|XY| \leq k \rightarrow XY = a^n \vee XY = b^n$
- dla $i = 2$ $XY^2 Z = a^n b^n b^n \notin L$

Zatem muszą istnieć języki nieregularne

9.1.2 Przechodność regularności

Z tw. Kleenego:

$$L_1, L_2 \in \mathfrak{L}_{reg} \rightarrow L_1 \cup L_2, L_1 \cdot L_2, L_1^*, L_2^* \in \mathfrak{L}_{reg}$$

$$L_1 \cup L_2 = L(v + w) = L(v) \cup L(w) = L_1 \cup L_2$$

$$L_1 \cap L_2 = \overline{L_1 \cap L_2} = \overline{L_1} \cup \overline{L_2}$$

$$L_3 \subsetneq L_2 \subsetneq L_1 \subsetneq L_0$$

9.2 Bezkontekstowe

Klasa języków bezkontekstowych jest zamknięta na operacje sumy, konkatencji i domknięcia Kleene'ego.

9.2.1 Część wspólna języków bezkontekstowych

$$\{a^n b^n c^k : n \geq 1\} \cap \{a^n b^k c^k : n \geq 1\} = \{a^n b^n c^n : n \geq 1\}$$

9.2.2 Lemat o pompowaniu dla języków bezkontekstowych

Istnieje liczba naturalna p zależna od L , taka, że dla każdego słowa $P \in L$ o długości $|P| \geq p$ istnieje podział $P = UXYWZ$ spełniający warunki:

- $XY \neq \epsilon$
- $|XWY| \leq p$
- $\forall_{i \geq 0} UX^i WY^i Z \in L$

9.3 Kontekstowe

9.4 Rozpoznawane przez maszyny Turinga

10 Gramatyki

Gramatyki służą do generowania języków. Działanie gramatyk wyraża się przy pomocy reguły przepisującej.

(P, Q) – słowa

Jeżeli $P \rightarrow Q$ oraz $U = P_1 P P_2$ to $U \Rightarrow P_1 Q P_2$

Jeżeli reguła przepisująca jest wykonywana wielokrotnie to używamy oznaczenia $\Rightarrow^*$.

$$G = \langle V_N, V_T, S, F \rangle$$

gdzie:

- V_N - zbiór nieterminali (symboli zastępowanych)
- V_T - zbiór terminali (symboli niezastępowanych)
- S - symbol początkowy
- F - zbiór reguł przepisujących

$$V_N \cap V_T = \emptyset$$

10.1 Wyprowadzanie słowa w jednym kroku

Dla gramatyki G mówimy, że W jest wyprowadzane w jednym kroku z U (oznaczane $U \Rightarrow W$) jeżeli istnieje reguła $P \rightarrow Q \in F$ taka, że $U = P_1 P Q_2$ oraz $W = P_1 Q Q_2$.

10.2 Wyprowadzanie słowa w wielu krokach

Dla gramatyki G mówimy, że W jest wyprowadzane w wielu krokach z U (oznaczane $U \Rightarrow^* W$) wtedy gdy $U = W$, lub gdy istnieją słowa $R_1 \dots R_n : n > 1$ gdzie $R_1 = U$ a $R_n = W$.

10.3 Język generowany przez gramatykę

$$L(G) = \{W \in V_T^* : S \Rightarrow^* W\}$$

10.3.1 Przykład prosty

$$F = \{S \rightarrow aaSA, S \rightarrow \epsilon, A \rightarrow bA, A \rightarrow b\}$$

$$S \Rightarrow^* a^{2n} S A^n \Rightarrow a^{2n} A^n \Rightarrow^* a^{2n} b^m$$

$$L(G) = \{a^{2n} b^m : n \geq 0, m \geq 0\} \cup \{\epsilon\}$$

10.3.2 Przykład złożony

$$F = \{S \rightarrow abScd, S \rightarrow A, A \rightarrow dcAba, A \rightarrow \epsilon\}$$

$$S \Rightarrow^* (ab)^n S (cd)^n \Rightarrow (ab)^n A (cd)^n \Rightarrow^* (ab)^n (dc)^m A (ba)^m (cd)^n \Rightarrow (ab)^n (dcba)^m (cd)^n$$

$$L(G) = \{(ab)^n (dcba)^m (cd)^n : n \geq 1, m \geq 0\} \cup \{\epsilon\}$$

10.3.3 Przykład prosty

$$L(G) = \{a^n : n \geq 0\} = L(a^*)$$

$$G = \langle \{S\}, \{a\}, S, \{S \rightarrow aS, S \rightarrow \epsilon\} \rangle$$

10.3.4 Przykład złożony

$$L(G) = \{a^n b^n : n \geq 1\} \notin \mathfrak{L}_{reg}$$

$$G = \langle \{S\}, \{a, b\}, S, \{S \rightarrow aSb, S \rightarrow ab\} \rangle$$

10.4 Suma gramatyk

$$F_1 = \{S \rightarrow aS, S \rightarrow \epsilon\}, L(G_1) = \{a^n : n \geq 0\}$$

$$F_2 = \{S \rightarrow bS, S \rightarrow \epsilon\}, L(G_2) = \{b^n : n \geq 0\}$$

$$F_1 \cup F_2 \neq F_{G_1 \cup G_2}$$

$$F_{G_1 \cup G_2} = \{S^1 \rightarrow aS^1, S^1 \rightarrow \epsilon, S^2 \rightarrow bS^2, S^2 \rightarrow \epsilon, S \rightarrow S^1, S \rightarrow S^2, S \rightarrow S^1 S^2\}$$

10.5 Rodzaje gramatyk

- Typu 0 (ogólne)
- Typu 1 (kontekstowe)
- Typu 2 (bezkontekstowe)
- Typu 3 (regularne)

$$G_2 \subset G_1 \subset G_0, G_3 \subset G_0$$

10.6 Gramatyki typu 3

$$F = \{A \rightarrow aB, A \rightarrow a, A \rightarrow \epsilon : A, B \in V_N, a \in V_T\}$$

10.6.1 Gramatyki Normalne typu 3

$$F = \{A \rightarrow aB, A \rightarrow \epsilon : A \in V_N, a \in V_T\}$$

Liczba kroków generacji = $|P|$. Każda gramatyka regularna może być zapisana w postaci gramatyki normalnej typu 3.

10.6.2 Gramatyki liniowe

Gramatyki regularne inaczej nazywa się gramatykami liniowymi prawostronnymi. Gramatyki liniowe prawostronne to gramatyki, w których $F = \{A \rightarrow Pb\}$. Gramatyki liniowe lewostronne to gramatyki, w których $F = \{A \rightarrow bP\}$. **Gramatyki liniowe lewostronne są równoważne gramatykom liniowym prawostronnym.** Gramatyki liniowe to gramatyki kontekstowe, w których $F = \{A \rightarrow P_1 B_2\}$

10.7 Gramatyki bezkontekstowe

$$F = \{A \rightarrow P : A \in V_N, P \in \{V_N \cup V_T\}^*\}$$

10.7.1 Problem należenia słowa pustego

Dla każdej gramatyki bezkontekstowej G można efektywnie skonstruować równoważną jej gramatykę bezkontekstową G' , w której nie ma reguł przepisujących symbol początkowy w słowo puste, za wyjątkiem sytuacji jeśli $\epsilon \in L(G)$. Wówczas jedyną regułą w F' zawierającą ϵ będzie $S' \rightarrow \epsilon$ i S' nie pojawia się po prawej stronie żadnej reguły.

Problem należenia słowa pustego jest rozstrzygalny dla gramatyk bezkontekstowych. Algorytm wygląda następująco:

1. Przekształć gramatykę G na równoważną jej gramatykę G' , w której nie ma reguł przepisujących symbol początkowy w słowo puste.
2. Sprawdź, czy $S' \rightarrow \epsilon \in F'$.

10.7.2 Gramatyki normalne bezkontekstowe

Gramatyka bezkontekstowa jest normalna, jeżeli każda reguła przepisująca ma postać $A \rightarrow a$ lub $A \rightarrow BC$, efektywnie tworząc drzewo binarne.

Dla każdej ϵ -wolnej gramatyki bezkontekstowej można efektywnie skonstruować równoważną jej gramatykę bezkontekstową normalną.

Zamiana CF $\rightarrow$ CF norm

- Pozbądź się terminalów z reguł innych niż te o kształcie $A \rightarrow a$ kosztem nowych nieterminali.

$$\{A \rightarrow abXc\} \Rightarrow \{A \rightarrow X_aX_bXX_c, X_a \rightarrow a, X_b \rightarrow b, X_c \rightarrow c\}$$

- Zamień reguły o kształcie $A \rightarrow a_1a_2 \dots a_nB$ na reguły o kształcie $A \rightarrow a_1X_1, X_1 \rightarrow a_2X_2, \dots, X_{n-1} \rightarrow a_nB$.

$$\{A \rightarrow X_1X_2X_3X_4\} \Rightarrow \{A \rightarrow X_1Z_1, Z_1 \rightarrow X_2Z_2, Z_2 \rightarrow X_3X_4\}$$

10.7.3 Problem słowa

Problem słowa jest rozstrzygalny dla gramatyk bezkontekstowych. Problem słowa polega na sprawdzeniu, czy dane słowo należy do języka generowanego przez gramatykę bezkontekstową. Algorytm siłowy ma złożoność $O(|F|^{|P|})$ gdzie $|P|$ to długość słowa. Z kolei algorytm "CYK" ma złożoność $O(|P|^3)$.

Algorytm CYK

Algorytm CYK na wejściu przyjmuje gramatykę bezkontekstową w postaci normalnej. Dla danego słowa P sprawdza, czy $P \in L(G)$. Ponieważ drzewa wyprowadzenia w postaci normalnej są drzewami binarnymi, drzewo dla P będzie miało dokładnie $|P| - 1$ wierzchołków wewnętrznych. Algorytm ten polega na konstruowaniu tablicy trójkątnej o końcowej podstawie długości $|P|$ elementów i wysokości $|P| - 1$ wierszy. W komórce (i, j) przechowywane są nieterminalne symbole, które mogą wyprowadzić słowo $P[i..j]$. Wartość w komórce $(1, |P|)$ oznacza, czy $P \in L(G)$.

X_{15}				
X_{14}	X_{25}			
X_{13}	X_{24}	X_{35}		
X_{12}	X_{23}	X_{34}	X_{45}	
X_{11}	X_{22}	X_{33}	X_{44}	X_{55}
P_1	P_2	P_3	P_4	P_5

Tabela 2: Tablica trójkątna dla algorytmu CYK

Tabelę konstruujemy od dołu. W pierwszym kroku wypełniamy komórki P_n . Potem dla każdego P_n znajdujemy wszystkie nieterminalne symbole, które mogą tworzyć P_n . W kolejnym kroku dla zbioru X_{ij} znajdujemy wszystkie nieterminalne symbole, które mogą wyprowadzić $P_iP_{i+1} \dots P_j$.

$$((i \leq k < j) \wedge (B \in X_{ik}) \wedge (C \in X_{k+1j}) \wedge (A \rightarrow BC)) \rightarrow A \in X_{ij}$$

Dla normalnych gramatyk $n = \overline{\overline{V_n}}$, $p = 2^n$.

Przykład

$$F = \{S \rightarrow AB|BC, A \rightarrow BA|a, B \rightarrow CC|b, C \rightarrow AB|a\}$$

$X_{11} = \{B\}$, ponieważ tylko B generuje b . Z kolei $X_{12} = \{S, A\}$, ponieważ: $k = 1$, więc musimy brać pod uwagę wszystkie ciała $X_{1k}X_{k2} = \{BA, BC\}$. Są dwa nieterminaly, które mogą wyprowadzić te elementy: A i S . $X_{24} = \{B\}$, ponieważ: $k \in \{2, 3\}$ więc musimy brać pod uwagę: $X_{22}X_{34} \cup X_{23}X_{44} = \{AS, AC, CS, CC, BB\}$. Jest tylko jeden nieterminal, który może wyprowadzić któryś z tych elementów: B .

$\{S, A, C\}$				
$\emptyset$	$\{S, A, C\}$			
$\emptyset$	$\{B\}$	$\{B\}$		
$\{S, A\}$	$\{B\}$	$\{S, C\}$	$\{S, A\}$	
$\{B\}$	$\{A, C\}$	$\{A, C\}$	$\{B\}$	$\{A, C\}$
b	a	a	b	a

Tabela 3: Tablica trójkątna dla F i słowa "baaba"

Z kolei ta tabela potrafi określić, np.: że $S|A \xRightarrow{*} ba$ oraz $B \xRightarrow{*} aba$.

10.8 Gramatyki kontekstowe

$$F = \{Q_1AQ_2 \rightarrow Q_1PQ_2 : Q_1, Q_2, A, P \in \{V_N \cup V_T\}^* \setminus S\} \cup \{S \rightarrow \epsilon\}$$

Reguły w F nie mogą pozwolić na zmniejszenie się ciągu.

10.9 Gramatyki ogólne

Bez ograniczeń na reguły

10.10 Przekształcenie automatu na gramatykę

Dla $\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, q_0, H \rangle$, $\mathfrak{A} \in \mathfrak{A}_{det}$

- $V_T = T$
- $V_N = K \cup \{S\}$
- $\delta(q_0, a) = p$ to $p \rightarrow a \in F$
- $\delta(q, a) = p$ to $p \rightarrow qa \in F$
- $q \in H$ to $S \rightarrow p \in F$
- $q_0 \in H$ to $S \rightarrow \epsilon \in F$

10.11 Przekształcenie gramatyki na automat

Dla $G = \langle V_N, V_T, S, F \rangle$

- $K = V_N$
- $T = V_T$
- $Q_0 = \{S\}$
- $H = \{A \in K : A \rightarrow \epsilon \in F\}$
- $A \rightarrow aB \in F$ to $B \in \delta(A, a)$

11 Algorytmy

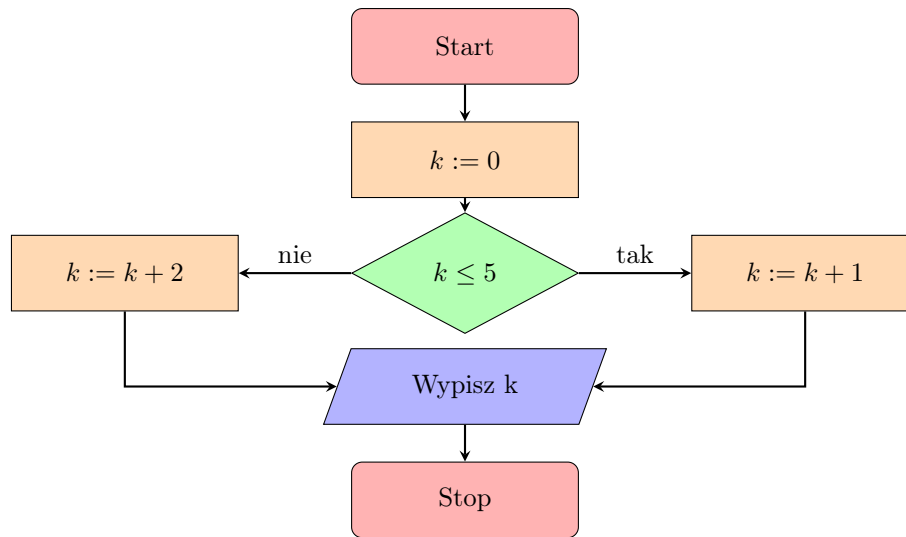

Diagram 17: Schemat blokowy przykładowego algorytmu

Algorytm to zbiór procedur, które dla danego wejścia dają określony wynik. My zakładamy, że algorytm zwraca TAK lub NIE.

11.1 Problem

Problem to zbiór instancji, oraz zbiór instancji pozytywnych problemu.

$$\mathcal{P} = \langle \mathbb{I}, \mathbb{P} \rangle$$

$$\mathbb{P} \subset \mathbb{I}$$

Warto zauważyć zatem, że $\mathbb{I}$ działa jak alfabet, a $\mathbb{P}$ jak język nad tym alfabetem. Algorytm dla danego problemu określa czy dana instancja należy do zbioru pozytywnego (języka), w podobny sposób jak automat określa co jest w języku. Zatem algorytm działa trochę jak funkcja $\mathcal{A} : \mathbb{I} \rightarrow \{\top, \perp\}$.

11.1.1 Problem rozstrzygalny

Problem rozstrzygalny to taki problem, dla którego istnieje algorytm, który dla każdej instancji zwraca TAK lub NIE.

11.1.2 Problem pustości

$$\mathbb{I} = \text{wszystkie automaty} = \mathbb{A}$$

$$\mathbb{P} = \{\mathfrak{A} \in \mathbb{A} : L(\mathfrak{A}) = \emptyset\}$$

Jest to problem **rozstrzygalny** dla języków regularnych.

11.1.3 Problem skończoności

$$\mathbb{I} = \mathbb{A}$$

$$\mathbb{P} = \{\mathfrak{A} \in \mathbb{A} : |L(\mathfrak{A})| < \infty\}$$

Jest to problem **rozstrzygalny** dla języków regularnych.

11.1.4 Problem nieskończoności

$$\mathbb{I} = \mathbb{A}$$

$$\mathbb{P} = \{\mathfrak{A} \in \mathbb{A} : |L(\mathfrak{A})| = \infty\}$$

Jest to problem **rozstrzygalny** dla języków regularnych, ponieważ jest to odwrotne pytanie do problemu skończoności.

11.1.5 Problem równości

$$\mathbb{I} = \mathbb{A} \times \mathbb{A}$$

$$\mathbb{P} = \{(\mathfrak{A}_1, \mathfrak{A}_2) \in \mathbb{A} \times \mathbb{A} : L(\mathfrak{A}_1) = L(\mathfrak{A}_2)\}$$

Jest to problem **rozstrzygalny** dla języków regularnych.

- Zbuduj $\mathfrak{B}$, takie, że $L(\mathfrak{B}) = (L(\mathfrak{A}_1) \cap \overline{L(\mathfrak{A}_2)}) \cup (L(\mathfrak{A}_2) \cap \overline{L(\mathfrak{A}_1)})$ (XOR mnogościowe)
- Zastosuj problem pustości na $\mathfrak{B}$

11.2 Formalizm

Algorytmy nie mają formalnej definicji. Jest to pojęcie intuicyjne. Formalizacją algorytmu są maszyny Turinga(13). Z kolei ciekawą konsekwencją jest to, że zatem teoretycznie nie ma dowodu na to czy każdy problem i algorytm ma swoją maszynę Turinga.

11.3 Teza Churcha-Turinga

Klasa funkcji obliczalnych na maszynie Turinga, maszynie RAM oraz funkcji λ jest równoważna klasie algorytmów. Innymi słowy: każdy algorytm (pojęcie rozmyte) ma swoją implementację.

Nie jest to twierdzenie, ani lemat - jest to teza, która nie ma dowodu. Jest to dogmat, aksjomat informatyki jako dziedziny. Jej zaprzeczenie by oznaczało, że istnieje algorytm, którego nie da się zaimplementować.

12 Automaty ze stosiem

Zachowują się jak automaty regularne z ϵ przejściami, ale z tą różnicą, że mają dodatkową głowicę operującą na stosie.

$$\mathfrak{A}_{zs} = \langle Z, K, T, \delta, z_0, q_0, H \rangle$$

- Z - zbiór symboli stosu
- K - zbiór stanów
- T - zbiór symboli wejściowych
- δ - funkcja przejścia
- z_0 - symbol początkowy stosu
- q_0 - stan początkowy
- H - zbiór stanów akceptujących

Głowica na taśmie jest tylko i wyłącznie do odczytu, natomiast głowica na stosie czytając element ze stosu, usuwa go i następnie może włożyć na stos nowe elementy.

$$\delta : Z \times K \times (T \cup \{\epsilon\}) \rightarrow P(Z^* \times K)$$

12.1 Konfiguracja

Konfiguracja to opis chwilowy automatu ze stosem. Formalnie jest to słowo postaci $WqP \in Z^*KT^*$ takie, że $W \in Z^*$ (głowica ogląda ostatni symbol W), $q \in K$ natomiast $P \in T^*$

Konfiguracja początkowa to konfiguracja dla początkowych zmiennych automatu. Z reguły jest to $z_0q_0P : P \in T^*$. Konfiguracja końcowa z kolei to konfiguracja dla stanów akceptujących. Z reguły przyjmuje postać $zq\epsilon : z \in Z, q \in H$.

12.1.1 Bezpośrednia redukcja konfiguracji

Dla dwóch konfiguracji X, Y mówimy że X bezpośrednio redukuje się do Y ($X \Rightarrow Y$) jeśli $X = \omega z q a P$, $Y = \omega U p p$ oraz:

- $q, p \in K$
- $z \in Z, a \in T \cup \{\epsilon\}$
- $\omega, U \in Z^*, p \in T^*$
- $(U, p) \in \delta(z, q, a)$

12.1.2 Redukcja konfiguracji

Dla dwóch konfiguracji X, Y mówimy że X redukuje się do Y ($\overset{*}{\Rightarrow}$), jeśli istnieje ciąg $X_1, X_2, \dots, X_n$ taki, że: $X_1 = X, X_n = Y, \forall 1 \leq i < n, X_i \Rightarrow X_{i+1}$

12.2 Języki automatu ze stosem

Dla automatów ze stosem języki definiujemy przy pomocy redukcji konfiguracji. Język akceptowany przez $\mathfrak{A}_{zs}$ to zbiór $L(\mathfrak{A}) = \{P \in T^* : z_0q_0P \overset{*}{\Rightarrow} Wp\epsilon : W \in Z^*, p \in H\}$ **lub** $N(\mathfrak{A}) = \{P \in T^* : z_0q_0P \overset{*}{\Rightarrow} \epsilon p\epsilon : p \in K\}$

Są dwie różne konwencje dot. tego czy automat akceptuje język. Albo automat dochodzi do stanu końcowego ($L(\mathfrak{A})$), albo kończy mu się stos ($N(\mathfrak{A})$). Dla dowolnego automatu ze stosem $\mathfrak{A}$ można skonstruować automat $\mathfrak{A}'$ dla którego $L(\mathfrak{A}) = N(\mathfrak{A}')$ i na odwrót.

12.3 Przykład

$\mathfrak{A}_{zs}$ akceptujący język $\{a^n b^n : n \geq 1\}$

- $Z = \{z_0, a\}$
- $K = \{q_0, q_1, q_2\}$
- $T = \{a, b\}$
- $H = \{q_2\}$

$$\delta : Z \times K \times (T \cup \{\epsilon\}) \rightarrow P(Z^* \times K)$$

Przy każdym a dodajemy a na stos, a potem czytając b ściągamy ze stosu. Jeśli liczba jest a i b jest równa to jak dojdziemy do końca to stos będzie pusty.

1. $\delta(z_0, q_0, b) = \emptyset$ - pierwsze co czytamy to b : nonsens
2. $\delta(z_0, q_0, a) = (z_0a, q_0)$ - przechodzimy w tryb czytania a
3. $\delta(a, q_0, a) = (aa, q_0)$ - czytamy a
4. $\delta(a, q_0, b) = (\epsilon, q_1)$ - przechodzimy w tryb czytania b
5. $\delta(a, q_1, b) = (\epsilon, q_1)$ - czytamy b
6. $\delta(z_0, q_1, b) = \emptyset$ - jeśli stos jest pusty a dalej są b
7. $\delta(z_0, q_1, \epsilon) = (z_0, q_2)$ - stan końcowy

12.4 Deterministyczne automaty ze stosem

Jeśli poniższe warunki są spełnione to uznajemy, że automat ze stosem jest deterministyczny:

- Dla dowolnych $z \in Z$ oraz $q \in K$ jeśli $\delta(z, q, \epsilon) \neq \emptyset$ to dla każdego $a \in T$ mamy $\delta(z, q, a) = \emptyset$
- Dla każdego $q \in K, z \in Z, a \in T \cup \{\epsilon\}$ zachodzi $|\delta(z, q, a)| \leq 1$

Innymi słowy: automaty ze stosem są deterministyczne, jeśli dla każdego stanu i symbolu wejściowego istnieje co najwyżej jedno przejście, oraz jeśli istnieje przejście na ϵ to nie ma przejść na inne symbole.

12.4.1 Klasa języków det CF

Deterministycznym automatom ze stosem odpowiada klasa języków. Potocznie nazywamy ją klasą języków deterministycznych bezkontekstowych (det CF).

12.4.2 Właściwości języków det CF

Jest to klasa domknięta na dopełnienie, iloczyn.

$$\det CF \subset CF$$

13 Maszyny Turinga

$$\mathfrak{M} = \langle K, \gamma, \delta, q_0, H \rangle$$

- K - zbiór stanów
- γ - zbiór symboli taśmy
- δ - funkcja przejścia
- q_0 - stan początkowy
- H - zbiór stanów akceptujących

$$\delta : K \times \gamma \rightarrow K \times \gamma \times \{L, R\}$$

Głowica tego automatu porusza się po taśmie, czytając i zapisując symbole. Instrukcje (zapisane w δ) mają postać: $qaq'a'M : M \in \{L, R\}$ i czyta się w następujący sposób: jeśli głowica jest w stanie q i czyta symbol a to zapisuje symbol a' , przechodzi w stan q' i przesuwają głowicę w lewo (L) lub w prawo (R). δ nie musi być funkcją całkowitą, czyli może nie być zdefiniowana dla niektórych stanów i symboli.

13.1 Modele maszyny Turinga

Istnieje wiele różnych modeli maszyny Turinga. Z reguły różnią się one ilością taśm oraz tym czy taśmy są nieskończone. Wszystkie te modele są równoważne. Jedynie złożoność obliczeniowa maszyn z większą długością taśm jest "lepszą" od maszyn z mniejszą długością taśm. Czyli, np.: maszyna z dwiema taśmami jest równoważna maszynie z jedną taśmą, ale jest bardziej wydajna.

13.2 Konfiguracja maszyny Turinga

Konfiguracja to opis chwilowy maszyny Turinga. Formalnie jest to słowo postaci $WqP \in \gamma^* K \gamma^*$ takie, że W to zawartość taśmy po lewej stronie głowicy, q to stan w którym znajduje się głowica, a P to zawartość taśmy po prawej stronie głowicy.

Rozkaz maszyny $qbq'b'L$ przekształca $uaqbw \rightarrow uq'ab'w$. $\mathfrak{M}$ akceptuje słowo w wtedy gdy istnieje ciąg konfiguracji $C_1, C_2, \dots, C_n$ taki, że $C_1 = q_0w$, $C_n = uq'bw$ oraz C_i redukuje się do C_{i+1} .

13.3 Język akceptowany przez maszynę Turinga

Język akceptowany przez maszynę Turinga to zbiór wszystkich słów, które maszyna Turinga akceptuje. Formalnie jest to zbiór $L(\mathfrak{M}) = \{w \in \gamma^* : q_0 w \xRightarrow{*} u q_a w : u, w \in \gamma^*\}$

13.4 Rozstrzygalność

Jeśli maszyna zatrzymuje się dla każdego wejścia w stanie q_a lub q_r to jest rozstrzygająca. **Maszyna Turinga to formalizm algorytmu.** Dwie maszyny są równoważne jeśli rozstrzygają te same języki. Problem jest rozstrzygalny jeśli istnieje maszyna Turinga, która rozstrzyga język

$$L_{I,P} = \{ \langle i \rangle : i \in P \}$$

13.5 Maszyna Turinga niedeterministyczna

Maszyna Turinga niedeterministyczna to maszyna Turinga, która w każdym stanie może mieć wiele możliwości przejścia. Formalnie jest to maszyna Turinga, dla której funkcja przejścia δ nie jest funkcją, ale zbiorem funkcji.

14 Złożoność obliczeniowa

Niech $\mathfrak{M}$ będzie det. maszyną Turinga, która zatrzymuje się dla każdego wejścia. Złożoność obliczeniowa maszyny Turinga to funkcja $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ taka, że dla każdego słowa wejściowego w , maszyna zatrzymuje się w co najwyżej $f(|w|)$ krokach.

14.1 Notacja O

Jest to notacja asymptotyczna, używana do określania skali osiąganych wartości przez funkcję. Niech $f, g : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}^+ \cup \{0\}$. Mówimy, że funkcja jest duże O od g jeśli istnieje $c > 0$ i n_0 takie, że dla każdego $n > n_0$ zachodzi $f(n) \leq c \cdot g(n)$.

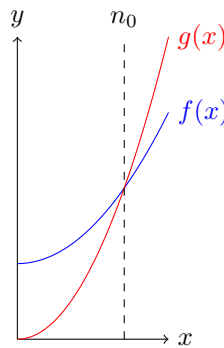

Diagram 18: Ilustracja notacji O

14.2 Klasa TIME

Niech $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}^+ \cup \{0\}$. Klasą $TIME(f)$ nazywamy zbiór języków, które są akceptowane przez maszynę Turinga, której złożoność obliczeniowa jest $O(f(n))$.

Dla każdej deterministycznej wielotaśmowej maszyny Turinga o złożoności $f(n)$ można skonstruować odpowiadającą jej jednotaśmową maszynę Turinga o złożoności $O(f(n)^2)$.

Podobna transformacja jest możliwa dla maszyn niedeterministycznych, ale złożoność wynosi $2^{O(f(n))}$. Zatem widzimy, że maszyny niedeterministyczne są bardziej wydajne, ale mniej realistyczne.

14.3 Redukowalność wielomianowa

Język L_1 jest redukowalny do języka L_2 w czasie wielomianowym, jeśli istnieje funkcja obliczalna w czasie wielomianowym $f : V^* \rightarrow V^*$ taka, że dla każdego $w \in V^*$ zachodzi $w \in L_1 \Leftrightarrow f(w) \in L_2$. Czyli jeśli istnieje przyporządkowanie wielomianowe między językami.

14.4 Klasa P

Klasa wszystkich języków rozstrzygalnych w czasie wielomianowym przez maszynę Turinga deterministyczną to klasa P.

$$P = \bigcup_{k \in \mathbb{N}} \text{TIME}(n^k)$$

$$L_1 \leq_p L_2 \wedge L_2 \in P \Rightarrow L_1 \in P$$

14.5 Klasa NP

Klasa wszystkich języków, które są rozstrzygalne w czasie wielomianowym przez maszynę Turinga niedeterministyczną to klasa NP.

14.5.1 Klasa NP-trudna

$$\forall L \in \text{NP} \exists L' \leq_p L \Rightarrow L' \in \text{NP}_{\text{HARD}}$$

14.5.2 Klasa NP-zupełna

$$L \in \text{NP}_{\text{HARD}} \wedge L \in \text{NP} \Rightarrow L \in \text{NP}_{\text{COMPLETE}}$$

$$L \in \text{NP}_{\text{COMPLETE}} \wedge L \in P \Rightarrow P = \text{NP}$$